

Ledarskap för tillgänglig lärmiljö

Begrepp

De undervisningsmetoder som redogörs för nedan har gott generellt stöd i forskning. Det kan finnas skillnader i hur väl metoderna fungerar när vi ser till elevernas åldrar. I praktiken kan det dessutom vara nog så betydelsefullt att variera metoder efter situation och över tid. En övergripande kommentar är att alla elever, så också elever i behov av anpassningar, är heterogena grupper.

Agens eller agentskap

Agens, agentskap är individens kraft att agera utifrån sina förutsättningar. I läroplanen framgår att barn och elever ska få utvecklas till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare. De behöver därför få stöd att successivt utveckla den egna kapaciteten att tänka, känna, vilja och göra. Eleverna blir aktiva subjekt, snarare än passiva objekt för vuxnas agerande. Elever kan utveckla agens genom att få möjlighet till att ta initiativ, påverka och agera självständigt utifrån egna val.

Anpassad grundskola

Från den 2 juli 2023 benämns grundsärskola som anpassad grundskola i skollagen.

Beprövad erfarenhet

Beprövad erfarenhet är professionens egen gemensamma kunskap som växer fram över tid. När den ligger till grund för undervisning och anpassningar finns det relativt starka indikationer på att den bidrar till att skolan når sina mål. Den skapas systematiskt i kraft av ett vetenskapligt förhållningssätt. Beprövad erfarenhet består av kunskap som har vuxit fram i det vardagliga arbetet i skolan, genom att de verksamma tillsammans prövar och omprövar, diskuterar och kritiskt granskar den egna verksamheten.

Delaktighet

Delaktighet är en förutsättning för lärande och utveckling, och handlar om att eleven ska kunna vara med i undervisningen och resten av skoldagen. SPSM har en modell som består av sex aspekter av delaktighet: tillgänglighet, tillhörighet, engagemang, samhandling, autonomi och erkännande.

Elever med variation i teoretisk begåvning

I varje skola och i varje klass kan det antas att de finns elever med IQ mellan 70 – 85 eftersom andelen i stort är cirka 14 % av befolkningen. Dessa elever har en uppsättning styrkor, men oavsett hur mycket de anstränger sig kan de utan anpassningar ha svårt att nå kunskapsmålen. En elev med lägre teoretisk begåvning hör hemma i vanlig skola, men skolsvårigheterna kan vara snarlika en elev med intellektuell funktionsnedsättning.

Explicit undervisning

Explicit undervisning bygger på en starkt strukturerad och tydligt målinriktad undervisning av läraren. Tydlighet, struktur och förutsägbarhet är ledord, och förväntningar tydliggörs exempelvis genom didaktiska frågor: vad, hur, varför, med vem, hur länge, vad händer sedan. Klassrum med rutiner skapar trygghet, men även autonomi för eleverna. Struktur i undervisningen skapar bättre arbetsro för samtliga elever.

Genrepedagogik

I genrepedagogik utvecklar eleverna dels kunskap om skrivande, dels om det innehåll som studeras. Genrepedagogiken utgår från forskning som visar att elever som av olika anledningar är mindre bekanta med skolans språk behöver en mer formell inläring av språkstrukturer och skrivkonventioner. Fokus i genrepedagogiken är därför att lära elever skriva olika slags texter: berättande, återberättande, beskrivande, förklarande, instruerande och argumenterande. En grundtanke i genrepedagogiken är att texter, såväl muntliga som skriftliga, som tillhör samma genre, har specifika särdrag som skiljer den från andra genrer. I en cirkel byggs ämneskunskap upp, texter studeras inom genren, det skrivs en gemensam text och eleven skriver en individuell text.

Individuell undervisning

Som stödinsats för elever i svårigheter har individuell undervisning positiv, men måttlig effekt. Trots möjligheten att anpassa arbetssätt och tempo ger denna undervisningsform i jämförelser med andra typer av stödinsatser generellt lägre effekter. Här bör därför övervägas om detta stöd kan ges i mindre eller större grupper.

Intellektuell funktionsnedsättning

Gränsen för utvecklingsstörning går vid en IQ under 70 och svårigheter som i övrigt stämmer överens med diagnosen.

Integrerade elever

Integrerade elever är en elev som tas emot i anpassad grundskola, men går kvar i sin grundskoleklass.

Kamratlärande

Kamratlärande kan användas som komplement till lärarledd undervisning för alla elever i en klass, för vissa elever i en klass som tillfälligt behöver utökat stöd i undervisningen eller inom ramen för särskilda undervisningsgrupper. Metoden har generellt bra stöd i forskningen och har visat sig främja elevers lärande inom flera olika innehållsområden, för elever i olika åldrar och för olika grupper av elever (Vetenskapsrådet, 2015). Interaktion elever emellan gynnar språk och lärande och elever kan känna sig tryggare när de frågar en klasskamrat.

Kooperativt lärande - Samarbetslärande

Kooperativt lärande utgår från ett kommunikativt och relationsinriktat perspektiv som stärker läraren som ledare i klassrummet. Grundtanken är ett elevaktivt lärande som använder *samarbete* mellan elever för att parallellt undervisa om ämnesinnehåll och strategier för att utveckla sociala förmågor.

När lärare tillämpar så kallat samarbetslärande (eng. cooperative learning) innebär det oftast att elever arbetar i mindre grupper. Elevgrupperna utvärderar också sitt gemensamma arbete. Enligt Vetenskapsrådet (2015) har metoden relativt gott stöd i forskningen för elever i allmänhet. Metoden främjar inläring och måluppfyllelse genom följande faktorer:

- *Samarbetsfärdigheter*: gruppen diskuterar och löser uppgiften tillsammans
- *Positivt ömsesidigt beroende*: gruppen har ett gemensamt mål, inre och yttre belöning riktas till hela gruppen, alla deltagare i gruppen bidrar med sin förmåga för att lösa uppgiften och alla gruppmedlemmar har olika kompletterande roller.
- *Eget ansvar*: varje gruppmedlem har ansvar för sitt eget lärande och för att bidra till att gruppen når sitt mål
- *Lika delaktighet*: varje gruppmedlem ska dela på ansvaret

Lärandeidentitet

Lärandeidentitet handlar om att ha tilltro till den egna förmågan att vara en lärande människa, vilket är en grundförutsättning för att lyckas i skolan. Flera förmågor blir viktiga att utveckla, så som självreglering, socioemotionella förmågor, att kunna uttrycka sig, självtillit, ansvarstagande, uthållighet och noggrannhet.

Metakognitiva strategier

Enligt Vetenskapsrådet (2015) handlar metakognitiva strategier för elever om att lära sig tänka om det egna tänkandet. När elever får en uppgift att arbeta med behöver de tänka ut och välja olika strategier för att lösa denna. Då behövs förmåga till metakognitiva strategier. Här ingår som en del av de kognitiva funktioner som benämns exekutiva strategier, till exempel planering, visualisering, självreglering och analysförmåga. Här ingår även elevernas egna uppföljningar och utvärderingar av konsekvenser av sitt lärande. Målet är att eleverna ska utveckla ett autonomt lärande, det vill säga att lära sig att de själva har en hög grad av kontroll över sitt lärande.

Metoden förutsätter att läraren intresserar sig för och utvecklar god förståelse både för hur eleverna tänker generellt, och för hur de mer specifikt tänker om sitt eget tänkande. Lärare behöver även modellera för elever vilka strategier som kan vara gynnsamma och påminna elever om vilka strategier de har använt tidigare. Metakognitiva strategier är en av de viktigaste formerna av stödinsatser med en generellt positiv effekt för elever i allmänhet.

Motivation

Lärares relationer och attityder till elever har betydelse och påverkar elevers inställning till skolan och lärande. Om läraren tror på sina elevers förmåga och att eleven kan lyckas ökar elevers motivation och därmed möjligheten att nå målen. Lärare behöver förmedla höga, och samtidigt realistiska mål och förväntningar på elever så att läraren möter eleverna där de befinner sig just nu. När eleverna lyckas och når mål behöver de få beröm, och detta ska alltså vara konkret och kopplas till ett specifikt mål.

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, handlar om de förutsättningar för lärande som cirka två elever per klass har. Var fjortonde elev uppskattas ha en diagnos som ADHD, Tourettes syndrom eller autismspektrumtillstånd, AST ingår. Dessa diagnoser kallas neuropsykiatriska för att de beror på att hjärnan och nervsystemet bearbetar information på ett annorlunda sätt. Detta påverkar eleven i en sådan omfattning att det blir en funktionsnedsättning.

Relationskompetens

Skolverket (2018) beskriver att läraren har ett ansvar för att skapa relationer med eleverna, och att i en fungerande relation har även eleven ett ansvar. De hänvisar till Aspelins modell för relationskompetens, som innehåller tre delar:

- *Kommunikativ kompetens*: att lärarens sätt att tala, samt den icke-verbala kommunikationen med mimik och gester bidrar till att skapa mening för eleverna
- *Differentieringskompetens*: att kunna hålla en balans mellan närhet och distans till eleverna
- *Socioemotionell kompetens*: att vara lyhörd för elevens känslor, att främja stolthetskänslor samt stötta vid skamkänslor

I relationskompetens ingår att läraren använder sin kunskap om elevens erfarenhet och livssituation, samt tar in nuläget i mötet med eleven för att kunna agera på bästa sätt i undervisningen och ha en positiv inverkan på elevens utveckling.

Resiliens

Resiliens innebär att ha kapacitet att hantera motgångar, utmaningar, kriser och att kunna anpassa sig vid stressande livssituationer. Människor med stark resiliens förstår att problem och motgångar uppkommer i livet och kan hantera dem. De kan lösa problem och sätta upp tydliga och realistiska mål.

Samspelsförmåga

Samspelsförmåga handlar om att utveckla relationskompetens och kunna samspe­la med andra såväl i lärandet som socialt. För att lyckas i skolan behöver elever få träna på att kommunicera och interagera, vilket främjar intellektuell, social och emotionell utveckling.

Självreglering

En vanlig definition på självreglering är individens förmåga att reglera sina tankar, känslor och beteenden. Självreglering innebär också att kunna hålla tillbaka det man tänker och tycker. En elev med bristande självreglering har svårare att arbeta utan motivation. Dessa elever kan oftare agera utan att tänka efter först.

Social inkludering

Här kan enligt Vetenskapsrådet (2015) fyra teman urskiljas:

- Relationer med fokus på vänskapsrelationer
- Interaktion med klasskamrater under både lektionsbunden och icke lektionsbunden tid, deltagande i gruppaktiviteter, social isolering
- Självuppfattning med betoning på social självuppfattning, identitet, tillfredsställelse med skolan, upplevd ensamhet, oro och liknande
- Klasskamraters uppfattningar i form av social acceptans, social status, mobbning

Språk- och kunskapsutvecklande undervisning

Det språk- och kunskapsutvecklande uppdraget är genomgående och tydligt framskrivet i det svenska utbildningssystemets olika styrdokument eftersom språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade.

Göteborg stad har en riktlinje i syfte att stärka hela utbildningskedjans förmåga att arbeta språk- och kunskapsutvecklande. Sambandet mellan språk och social bakgrund är starkt, varför denna aspekt av undervisning har stor betydelse när skollagens kunskaps- och demokratiuppdrag ska uppfyllas och likvärdigheten i Göteborgs skolverksamhet ska öka. I riktlinjerna betonas bland annat vikten av att alla lärare har kunskap om sitt eller sina respektive ämnes litteracitetskrav och de specifika strategier som krävs för att tolka och skriva både analoga och digitala texter.

Studiero

Skolforskningsinstitutet (2021) menar att främjande av studiero i klassrummet är en komplex uppgift som kräver ett aktivt ledarskap av läraren och som innefattar både proaktiva och reaktiva arbetssätt. I översikterna har de sammanställt sex teman som tillsammans ger en övergripande bild av vad som kännetecknar lärares ledarskap som främjar studiero:

- Lära känna eleverna och skapa positiva relationer
- Välja och anpassa arbetssätt utifrån elevernas behov
- Förebygga genom tydliga förväntningar och struktur
- Aktivera eleverna och göra dem delaktiga
- Stödja och möta beteenden
- Utvärdera utifrån observationer

Tillgängliga lärmiljöer

I grundskoleförvaltningens riktlinje för tillgängliga lärmiljöer beskrivs tillgängliga lärmiljöer som ett mått på hur väl en organisation, verksamhet, lokal eller plats fungerar för barn och elever oavsett funktionsförmåga. De skriver att "tillgänglighet är de förutsättningar som krävs för att alla barn och elever ska kunna vara delaktiga i en inkluderande skolverksamhet. Att utveckla en verksamhets tillgänglighet innebär att anpassa den pedagogiska, den fysiska och den sociala miljön i relation till barns och elevers lärande".

Tillgänglig undervisning

I grundskoleförvaltningens riktlinje för tillgängliga lärmiljöer benämns undervisningen som tillgänglig när den organiseras och planeras utifrån elevers olika förutsättningar och behov. De skriver att "när arbetssätt och verktyg anpassas efter elevernas olika förutsättningar får de större möjlighet att följa med i undervisningen. Detta arbetssätt förutsätter en förståelse för elevers olika behov".

Tydliggörande pedagogik

Syftet med tydliggörande pedagogik är att skapa förutsägbarhet, struktur och en tillgänglig undervisning, samt delaktighet och självständighet för eleverna, delvis med hjälp av de didaktiska frågorna: varför, vad, hur. Läraren ska tydligt förmedla till eleverna varför de ska arbeta med något, vad de ska göra, hur de ska göra något, hur länge de ska göra något, med vem och vad som händer sedan. Det här ska förmedlas visuellt så att eleverna lättare kan komma ihåg och kommunicera.